

М. : Наука, 1980. – 168 с.

16. История теоретической социологии. Социология XIX века: от появления новой науки до предвестников ее первого кризиса: учебное пособие для вузов. – М. : Академический Проект; Гаудеамус, 2010. – 370 с.

Reference

1. Bobina O.V. Pro vytoky teorii' revoljucii' / O.V. Bobina // Suchasna ukrai'ns'ka polityka. Polityka i politology pro nei'. – Kyi'v; Mykolaj'v: Vyd-vo MDGU im. Petra Mogyly, 2008. – Vyp.13. – S. 87–93; Bobina O.V. Teorija revoljucii' drugoi' polovyny XIX st.: anarhisty'kyj variant P.Prudona, M.Shtirnera, M.Bakunina, P.Kropotkina / O.V. Bobina // Gileja: naukovyj visnyk. Zbirnyk naukovykh prac' / Gol. red. V.M. Vashkevych. – K. : VIR UAN, 2011. – Vyp. 44. – S. 610–615; Bobina O.V. Radykal'no–proletars'kyj variant revoljucii' K.Marksa i F.Engel'sa – umovy formuvannja i osnovny skladovi / O.V. Bobina // Gileja: naukovyj visnyk. Zbirnyk naukovykh prac' / Gol. red. V.M. Vashkevych. – K. : VIR UAN, 2012. – Vyp. 63 (№ 8). – S. 14–18; Bobina O.V. E.Bernshtejn, K.Kauts'kyj i i'hnij pogljad na revoljuciju / O.V. Bobina // Gileja: naukovyj visnyk. Zbirnyk naukovykh prac' / Gol. red. V.M. Vashkevych. – K. : VIR UAN, 2013. – Vyp. 77 (№ 10). – S. 4–7; Bobina O.V. Pogljady R.Ljuksemburg na socialistychnu revoljuciju v dyskusii' z E.Bernshtejnom / O.V. Bobina. – Marksyzm ta suchasnist': politekonomichnyj, filosofs'kyj ta sociologichnyj vymir global'noi' kryzy (do 100–richchja vyhodu knygy Rozy Ljuksemburg "Nakopychennja kapitalu") (21–22 lystopada 2013 r., m. Kyi'v, Ukrai'na) / Uklad.: Novikov B.V., Pihorovyh V.D., Derevjanko A.V. – K. : NTU "KPI", 2013. – S. 27–29.

2. Aron R. Jetyapy razvittija sociologicheskoy mysli / Raimon Aron. – M. : Progress, 1993. – 603 s.

3. Kola D. Politicheskaja sociologija / Per. s fr. A.I. Kristalovskogo i dr., Predisl. A.B. Gofmana / Dominik Kola. – M. : "Ves' Mir", Izd. Dom "INFRA-M", 2001. – 405 s.; Kolomijcev V.F. Sociologija i politika: ocherki / Valentin Kolomijcev. – M. : Librom, 2009. – 396 s.; Ol'shanskij D.V. Politicheskaja psihologija / Dmitrij Ol'shanskij. – SPb.: Piter, 2002. – 575 s.; Politicheskaja sociologija: ucheb. dlja vuzov / Pod red. Zh.T. Toshhenko: Ros. gos. gumanitar. un-t. – M. : JuRAJT, 2012. – 623 s.; Politicheskaja psihologija: Hrestomatija: Ucheb. Posobie dlja studentov vuzov po special'nosti "Politologija" / Per. s angl. / Sost. E.B. Shestopal. – M. : INFRA-M, 2002. – 448 s.; Shestopal E.B. Politicheskaja psihologija: ucheb. dlja studentov vuzov / Elena Shestopal. – M. : Aspekt-Press, 2012. – 342 s.

4. Mareev S.N., Mareeva E.V. Istorija filosofii (Obshhij kurs) / Uchebnoe posobie / S.V. Mareev, E.V. Mareeva. – M. : Akademicheskij Proekt, 2004. – 880 s.

5. Jakovenko V.I. Ogjust Kont: ego zhizn' i filosofskaja dejatel'nost': Biogr. Ocherk / V.I. Jakovenko. – SPb.: Tip. t-va "Obshhestv. pol'za", 1894. – 110 s.

6. Sovremennaja zapadnaja sociologija: Slovar'. – M. : Politizdat, 1990. – 432 s.

7. Gofman A.B. Sem' lekcij po istorii sociologii. Uchebnoe posobie dlja vuzov / A.B. Gofman – M. : "Knizhnyj dom "Universitet", 1997. – 224 s.

8. Veber M. Zhizn' i tvorchestvo Maksa Vebera / Per. s nem. / Veber Marianna. – M. : Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija (ROSSPJeN), 2007. – 656 s.

9. Veber M. Perehod Rossii k psevdodemokratii / Maks Veber // Kosmopolis. – 2005. – № 3 (13) [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa : <http://polit.ru/article/2005/12/02/veber/>

10. Kustarev A. Nachalo russkoj revoljucii: versija Maksa Vebera / Aleksandr Kustarev [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa : <http://www.politstudies.ru/universum/dossier/04/kust02.htm>

11. Lebon G. Psihologija narodov i mass. Per. s fr. / Gustav Lebon. – M. : Akad. Proekt, 2011. – 239 s.

12. Bobrova G.V. Bazovye komponenty social'noj teorii Zhana Gabrielya Tarda: dis. ... kandidata sociologicheskikh nauk / Galina Bobrova. – Barnaul, 2004 [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa : <http://www.dissercat.com/content/bazovye-komponenty-sotsialnoi-teorii-zhana-gabrielya-tarda>

13. Bobrova G.E. Problema – civilizacii, revoljucii i prestupnosti v tvorchestve Zh.G. Tarda / Galina Bobrova // Chelovek i obshchestvo na rubezhe tysjacheletij: Mezhdunarodnyj sbornik nauchnyh trudov. – Voronezh, 2001 [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa : <http://www.referun.com/n/bazovye-komponenty-sotsialnoy-teorii-zhana-gabrielya-tarda#ixzz3HLM4sJH>

14. Charles A. Ellwood. A Psychological Theory of Revolutions / American Journal of Sociology. – Vol. 11. – No. 1 (Jul., 1905). – P. 49–59 [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupu :

<http://www.jstor.org/stable/2762358>

15. Gavlin M.L., Kazakov L.A. Sovremennye burzhuznye teorii social'noj revoljucii / M.L. Gavlin, L.A. Kazakov. – M. : Nauka, 1980. – 168 s.

16. Istorija teoreticheskoy sociologii. Sociologija XIX veke: ot pojavlenija novoj nauki do predvestnikov ee pervogo krizisa: Uchebnoe posobie dlja vuzov. – M. : Akademicheskij Proekt; Gaudeamus, 2010. – 370 s.

Bobina O. V., Candidate of Science (History), Associate Professor, Head of the Department of Social and Humanitarian Sciences of National University of Shipbuilding after Admiral Makarov (Ukraine, Nikolaev), oleg.bobina@nuos.edu.ua

The views of the European intellectuals (the end of the 19th – the beginning of the 20th centuries) on the phenomenon of revolution

In the second half of the 19th century European scientists, psychologists, sociologists and philosophers came up with the idea of creating "positive social science". The aim of this new science was to research a mass society and discover the laws of social development. The phenomenon of revolution took a special place in this research. The author reveals the ideas and thoughts on revolution of such leading scientists as O.Kont, G.Spencer, G.Tarde, G.Lebon, V.Pareto, E.Durkneim, M.Weber, American P.Elwood. The author points out that there were both supporters and opponents of revolution among the intellectuals, but all of them were trying to find a rational explanation of this phenomenon.

Keywords: revolution, Europe, causes, social science, psychology, the end of the 19th – the beginning of the 20th centuries.

Бобина О. В., кандидат исторических наук, доцент, заведующий кафедрой социально-гуманитарных дисциплин, Национальный университет кораблестроения им. адмирала Макарова (Украина, Николаев), oleg.bobina@nuos.edu.ua

Взгляды европейских интеллектуалов конца XIX – начала XX в. на феномен революции

Во второй половине XIX в. среди европейских ученых – психологов, социологов, философов появляется идея создания "позитивной социальной науки". Цель этой новой науки – исследование массового общества и открытие законов социального развития. Особое место в этих исследованиях отводилось феномену революции. Автор анализирует идеи и размышления ведущих ученых – О.Конта, Г.Спенсера, Г.Тарда, Г.Лебона, В.Парето, Э.Дюркгейма, М.Вебера, американца Ч.Элвуда о революции. Автор подчёркивает, что среди интеллектуалов были как сторонники, так и противники революции, но все они пытались найти рациональное объяснение революции.

Ключевые слова: революция, Европа, причины, социология, психология, конец XIX – начало XX в.

* * *

УДК 340.15:94(477)“134/1520”

Радько П. Г.

доктор історичних наук, професор кафедри політекономії, Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка (Україна, Полтава), polkafedra@mail.ru

ДЕРЖАВНИЦЬКІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ У СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО

В історіографічному контексті розглядаються державницькі традиції українського народу у складі Великого Князівства Литовського. Звернута увага на досвід функціонування державно-правових інститутів на українських землях, узагальнюється практика державотворення в розрізі формування та діяльності законодавчої, виконавчої та судової влади.

Ключові слова: державницькі традиції, законодавча влада, виконавча влада, судова влада, Сейм, магдебурзьке право.

Проголошення незалежності Української держави зумовило активізацію державотворчих процесів. Ці процеси спрямовані на побудову демократичного громадянського суспільства та утвердження України як рівноправного партнера світової спільноти. Важливим у цьому аспекті є звернення до досвіду функціонування державно-правових інститутів на українських землях у різні історичні періоди і, зокрема, під час їх перебування у складі Великого Князівства Литовського. Така необхідність детермінується ще й тим, що на

сучасному етапі Україна і Литва прагнуть гуманізувати правові системи, зміцнити порядок і законність, гармонізувати внутрішнє законодавство з нормами міжнародного права. Це сприяє всебічним науковим контактам учених, спільному пошуку вирішення багатьох проблем історичної і правової науки та узагальненню практики державотворення.

Актуальність даної теми є очевидною і не потребує додаткової аргументації: адже такий науковий напрям, як аналіз об'єктивних тенденцій формування національної державності та національної правової системи на тлі європейської цивілізації, урахування історичних уроків державотворення мають стати відповіддю на питання: чи має український народ власний політико-правовий підмуток, сталі державні традиції? Чи існує неперервність українського державотворчого і правотворчого процесів? Необхідність у дослідженні цих питань зумовлена динамічними процесами інтеграції у політичній, економічній, соціально-культурній, науково-технічній, інформаційній та інших сферах суспільного буття, що вимагає правильної оцінки міри загального і специфічного в державному розвитку європейських країн, до яких належить Україна.

Доба, що тривала від 40-х рр. XIV ст. до 40-х рр. XVII ст., – це триста років, оповита серпанком забуття, сповнених таємниць та парадоксів – і не лише для аматорів, а й для фахівців, серед яких не вщухають дискусії з найпринциповіших, найважливіших проблем цього відтинку української історії. Він ніби випав з суспільної пам'яті: у свідомості наших сучасників між Батієвою навалою та Хмельниччиною, як правило, існує промовиста порожнеча, хоча подіям, що відбулись у цей період, не бракувало ані драматизму, ані історичної величі.

Українська національна історіографія у своєму науковому арсеналі має вагомий дослідження Л. Окіншевича [14] з історії державного права, Я. Падоха [15] з історії українського судівництва, Н. Полонської-Василенко [17; 18], які в тій чи іншій мірі присвячені Литовській державі. Сучасні дослідники простежили формування системи литовсько-руського права (О. Вовк [2]), уклали нариси історії магдебурзького права XIV – початку XVII ст. (Т. Гошко [3]), розкрили історію українських земель у складі Литви (О. Русина [22; 23]), позначили роль української шляхти, зокрема у складі Великого Князівства Литовського (Н. Яковенко [25]). Дотичними до нашої теми є наукові розвідки з історії української державності (Я. Малик, Б. Вол, В. Чуприна [12]), теорії та історії державного управління (Г. Одінцова, В. Дзюндзюк, Н. Мельтюхова [13]), історії України в світлі нового бачення (О. Гуржій, Я. Ісаєвич, М. Котляр; під ред. В. Смоля [5]) та ін.

Наукову зацікавленість також викликають публікації, авторами яких стали П. Захарченко [4] про суспільно-політичний лад і право ВКЛ, В. Кривошея [6] про органи управління Литовсько-польської держави, М. Крикун [7] про земські уряди цієї доби, В. Крисаченко [8] про особливості державного та соціально-політичного устрою ВЛК, В. Прицак [20] про становлення адміністративно-територіального устрою українських земель, В. Пуцько [21] про візантійсько-

київську спадщину в культурному розвитку ВКЛ, О. Русина [22] про політичну лояльність населення Литовсько-руської держави, а також матеріали наукових конференцій [16].

Корисними для вивчення даної теми є праці російських учених [9; 10; 19]. Дослідниця О. Русина акцентує увагу на тому, що сучасні науковці антагоністичних національних “начал” (чи навіть “партій”) у XIV–XV ст. Подолання цих хибних тенденцій сприяло розгортання конкретно-історичних досліджень на основі ґрунтовного вивчення всього масиву синхронних джерел. Праці, що постали на зламі XIX–XX ст., заклали підвалини сучасної литuanістики. На жаль, за радянських часів цю історіографічну традицію було, по суті, перервано; не дивно, що й у суто академічних дослідженнях події литовської доби нерідко стримувались і перекручувались, а їхні учасники, залежно від поточної кон'юнктури, знеславлювались чи міфологізувались. Цілком очевидно, що появу нових міфологем здатна унеможливити лише активізація литuanістичних студій, сприяти поглибленню відповідного наукового інтересу [23, с. 4].

Українською історіографією доведено, що у XIV–XV ст. Україна продовжувала залишатися не лише в орбіті, а й на вістрі загальноєвропейських подій. Визначальними причинами цих явищ виступали як внутрішні, так і зовнішні чинники. До внутрішніх слід віднести постійні зусилля української нації зі збереження власної етнічності, культурної та релігійної ідентичності та утвердження державної незалежності, до зовнішніх – неминучість звернення до України основних політичних гравців Європи як до одного з визначальних геополітичних центрів світу та зони власних інтересів [8, с. 183].

Деякі українські історики дотримуються думки, що Велике Князівство Литовське у період до Люблінської унії 1569 р. було одночасно й Українською державою [12, с. 32]. Сучасні історики з Росії називають, без будь-яких обмовок, Литовську Русь “конституційною монархією”. Свідчення цьому – реальна система влади та особливості політичної організації суспільства [1, с. 42].

Дослідників часто турбує питання: у чому полягає таємниця швидкого успіху литовців? Безсумнівно, територіальну експансію уможливили могутні литовські війська, які перші кинули виклик колись непереможній Золотій Орді. Але як вдалося язичникам-литовцям, які мали відносно примітивну соціальну і адміністративну структуру, контролювати землі, які мали значно вищий рівень політичного та культурного розвитку? Найбільш імовірним є пояснення, що, принаймні спочатку, литовці мало що змінювали на захоплених територіях.

Істориками з'ясовано, що територіальна цілісність руських князівств спершу зберігалася, і що важливіше, литовці не чинили тиску на християн й іноді навіть самі пропагували православну віру. Хоча наступники Міндовга повернулися до язичництва – офіційної релігії держави – багато литовців, особливо з-поміж синів Гедиміна, приймали християнство православного зразка. Мало того, протягом XIV ст. і на початку XV ст. язичницькі правителі Великого Князівства Литовського

доклали чимало зусиль, відстоюючи у Константинополі заснування власної православної метрополії (яку отримали на короткий час) або перенесення резиденції митрополита київського та всієї Русі з Москви назад до Києва відтоді, як це місто потрапило під литовський контроль у 1360–х рр. Литовці не змінювали правової та суспільної структури Київської Русі і навіть визнали руську мову (білоруський варіант кириличної церковнослов'янської) за офіційну мову Великого Князівства Литовського. Абсолютна більшість руських князів вітали таку литовську політику, оскільки їх цілком влаштовувала литовсько–руська держава, яка офіційно називалась Великим Князівством Литовським, Руським і Жемайтійським [11, с. 122].

В історичних джерелах є свідчення, що міста Київської Русі підкорялися литовським князям, не чинячи особливого опору. Головною причиною цього було прагнення звільнитися від ненависного татаро–монгольського гноблення, тим більше, що окупація литовцями українських земель здійснювалася під гаслом: “Ми старовини не зачіпаємо і новини не вводимо”. Однак з цими твердженнями важко погодитися, якщо врахувати більш ніж столітнє панування на українських землях таких войовничих литовських князів, як Мендовг, Гедимін, його син Ольгерд, який остаточно приєднав до Литви Волинь і Поділля [12, с. 33].

Створене без помітних завойовницьких зусиль Велике Князівство Литовське було державою, у якій титульний народ, у суті речей, тільки назвою і був представлений. Дослідниця Н. Яковенко акцентує увагу на тому, що близько 90% його населення склали русини, тобто майбутні білоруси й українці, а співвідношення території, заселеної ними й литовцями, на першу третину XV ст. обраховувалось як 12:1 [24, с. 140]. На початку XV ст. до складу Литовської держави входили території нинішньої Литви, Білорусії, більшої частини України та частини західних земель Російської Федерації (Смоленська, Калузька, Тульська й Орловська області). Історик права П. Захарченко доводить, що близько 9/10 території князівства становили анексовані українські, білоруські та великоросійські території [4, с. 2].

Щодо твердження, що литовські князі “старовини не зачіпали, а новини не вводили”, то історики, котрі визнають литовську державу водночас українською, висувають як аргумент той факт, що українці в ній користувалися рівними з литовцями правами. І справді, українці та білоруси мали значні права у Великому Князівстві Литовському. Так, українські й білоруські князі та бояри брали участь у великокняжій раді; деякі з них обіймали найвищі посади в державній адміністрації та війську, користувалися рівними з литовцями привілеями. Церковнослов'янська мова з домішкою української визнавалася державною мовою. Православна церква займала привілейоване становище. Позитивний вплив на литовську мала українська культура, яка на той час досягла значно вищого розвитку [12, с. 33–34].

У середині XV ст. в Литві з'являється шляхетський вальний Сейм. Дослідниками помічено, що Сейм у Литві був органом станово–представницької монархії. Починаючи з 1507 року, до його складу обиралися лише

представники шляхетського стану. Саме з цього часу посада Великого князя стала формально виборною. Вона продовжувала передаватися у спадок, але Сейм повинен був затвердити того представника князівської династії, який мав управлінські здібності. Сейм скликався з ініціативи князя і складався з двох палат – панів радних і шляхетства. Засідання проводилися окремо по палатах, проте присутність князя під час голосування панів радних була обов'язковою. Остаточне рішення ухвалювалося на спільному засіданні обох палат. Постанови приймалися одностайно. Консенсус досягався різними методами, у тому числі й шантажем, погрозами використання фізичної сили. Рішення Сейму набирали законної сили з моменту його підписання Великим князем литовським [4, с. 3].

Українська історіографія акцентує увагу на тому, що виконавча влада поділялася між центральними (земськими і двірськими) місцевими урядами. Центральними були – маршалок земський і двірський (міністер двору), канцлер (начальник канцелярії великого князя та міністер закордонних справ) і підканцлер, підскарбій земський (міністер фінансових справ і двірський, гетьмани – земський, згодом великий (міністер війни і головний начальник війська) і двірський (згодом “польний”) [18, с. 435]. Міська (обласна) адміністрація була добре організована і представлена в адміністративно–територіальних утвореннях намісниками князя (з XV ст. вони мали титул воєвод) їхніми помічниками (тіунами або каштелянами) городничими, які були відповідальними за бойовий стан фортець, а також старостами та підстаростами у сільській місцевості [13, с. 102]. Адміністрація в сільській громаді була в руках старця–отамана, він з “добрими людьми” розподіляв податки й провадив суд [18, с. 435].

Міста мали окремі органи управління, право на які підтверджувалося спеціальними грамотами. Міське управління очолювали війт, бурмистри, міська рада, причому перша посада була пожиттєва і знаходилася у віданні Великого князя. Війт, як правило, призначав міських радців, які щороку обирали виконавчого главу міста – бургомистра. Міська рада головно обиралася міщанами і виступала, таким чином, своєрідним урівноважувачим органом наказній владі – війту, радцям, бурмистрам. Загальноміськими справами займалися також народні збори – сеймики, віча і копи. Копні збори нерідко виконували судочинні функції, розглядаючи злочини проти міста та його громадян [8, с. 184].

Отже, Литовська держава не була державою українською [12, с. 34]. Хоча Литовська держава не була власне українською, вона відчула великий політичний та культурний вплив як української ментальності, так і традицій державотворення і суспільного життя українського народу. Власне, Велике Князівство Литовське може розглядатись як повноправний спадкоємиць та продовжувач київської України–Русі та Галицько–Волинського Князівства: за державною мовою, судочинством, самоуправління, законодавством тощо [8, с. 183].

Історики довели, що в перших століттях існування Великого Князівства Литовського панувало в ньому

старе “руське” – українське право. На землях України звичаєве право діяло до кінця XV ст. Великі князі литовські, проголосивши принцип: “старовини не рухати, новини не заводити”, цим не лише підтвердили українським землям звичаєве право, а й сприяли його розвитку. Державні урядовці та суди покликалися на старовину та звичаї. З Литовсько–Руської доби дійшли пам’ятки законотворчої діяльності державних органів влади. Всі вони, крім Литовського Статуту 3-ої редакції, писані і за змістом поділяються на: 1) міждержавні й міжнародні договори; 2) привілей грамоти; 3) земські устави і 4) кодекси законів. Український історик права Я. Падох зауважує, що суди на українських землях у Великому Князівстві Литовському пройшли чотири фази існування, межами яких є роки 1386, 1566 і 1569. До 1386 року на українських землях зберігалось давнє право і, майже без змін, давні судові установи. Головною новиною був суд Великого князя над удільними князями [15, с. 666].

До кінця XIV ст. суд Великого Князівства Литовського був подібний до суду Княжої доби. Вся повнота судової влади належала тільки князеві; він від себе передавав її намісникові, тіунам і т.п. Поруч існував церковний суд. Міські та сільські громади мали власні суди. Крім цих судів, був ще суд Великого князя над удільними князями.

З кінця XIV ст. існували такі суди:

А. Великокнязій суд – це був суд з необмеженою компетенцією, який міг розглядати всі справи. Він був одноособовий, і навіть, коли хто брав участь у ньому з наказу князя, то рішення належало тільки князеві. Через велику кількість справ, Великий князь доручав чинити суд якійсь довірній особі, але це доручення не набувало сталого характеру (так були – комісарські, асесорські, маршальські суди). Єдиний суд Панів–Ради існував поруч із судом великокняжим, але він не перетворився в судову установу.

Б. Домініальні суди були злегалізовані привілеєм 1457 р., а Судебник 1468 р року вже нормує їх компетенцію. Це – одноособовий суд пана–шляхтича над селянами.

В. Громадські суди селян та міщан мали назву “копних” судів, бо люди сходилися на них “копою”, гуртом. Копні суди були найстаріші, і навіть III статут висловився за їх збереження.

Починаючи з XIV ст. і протягом наступних двох–трьох століть, більшість великих і значна кількість середніх міст України отримала магдебурзьке право. Одним із перших його одержали Володимир–Волинський (близько 1324 р.), Львів (1352 р.), Кам’янець (1374 р.), Берестя (1390 р.), згодом Київ (1494 р.) та інші міста Центральної та Східної України (Козилець, Мглин, Ніжин, Новгород–Сіверський, Остер, Переяслав, Погар, Полтава, Чернігів та інші) [8, с. 184].

Як відомо, ідеться про сукупність юридичних норм, якими визначався становий та правничо–громадянський статус міщан часів середньовіччя. В основі магдебурзького права лежав збірник юридичних норм (“Саксонське зеркало”), встановлених спочатку в німецькому місті Магдебург. Згідно з ним “графські люди” (міщани) звільнялися від феодалних примусів, мали право вільно займатися ремеслом, торгівлею, сільським господарством, обирати свої органи місцевої

влади – міську раду та голову міста, суд тощо, створювати професійні об’єднання [8, с. 184].

Литовсько–Руська держава існувала понад 200 років. Багато хто розглядає її як продовження Київської Русі. Дійсно, Велике Князівство Литовське зберегло і розвинуло багато руських традицій, зокрема, правову систему (устрій Литовської держави нагадував устрій Київської Русі, а правові кодекси – Литовські статuti – спиралися на “Руську правду”). Українські князі й шляхта зберігали певний вплив у державі. Населенню були створені більш–менш сприятливі умови для існування. Проте від початку XV ст. рештки української державності та українського самоуправління швидко й безповоротно зникли. Українські землі, які стали об’єктом іноземної експансії, уже не склали ядро політичних об’єднань, а роль українських столиць була зведена до нуля. Український народ фактично втратив політичне самовизначення, під загрозою опинилось його існування. Своєрідним явищем Великого Князівства Литовського був поділ його аристократії і шляхти на римо–католицьку та православно–руську групи, причому перша користувалася перевагами. Ця ситуація породила таке загрозливе явище, як культурну і політичну асиміляцію української еліти панівними системами інших держав, унаслідок чого українські провідники майже втратили здатність боронити національні інтереси. Незважаючи на утиски і обмеження, традиції української державності періоду княжих часів не були втрачені, адже суспільно–політичне життя Великого Князівства Литовського розвивалося на основах Київської держави. Почуття громадянина власної держави українська верхівка не втрачала і всіляко захищала свої права та звичаї. Традиції української державності розвивалися і поглиблювалися в період козаччини.

Список використаних джерел

1. Вернадский Г. В. Россия в Средние века / Г. В. Вернадский. – Тверь : ЛЕАН; Москва : АГРАФ, 1997. – 350 с.
2. Вовк О.Й. Формування системи литовсько–руського права другої половини XV – початку XVI ст. / О.Й. Вовк // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 9. – С. 115–126.
3. Гошко Т. Нариси історії магдебурзького права в Україні XIV – початку XVII ст. / Т. Гошко. – Львів : Афіша, 2002. – 255 с.
4. Захарченко П. Суспільно–політичний лад і право на землях Великого князівства Литовського: Хроніка подій / П. Захарченко, І. Вікторов // Історія України. – 2002. – № 33/34. – С. 2–12.
5. Історія України: нове бачення : у 2 т. – Т. 1 / О. І. Гуржій, Я. Д. Ісаєвич, М. Ф. Котляр та ін.; під ред. В. А. Смоля. – К. : Україна, 1995. – 350 с.
6. Кривошея В. Органи управління Речі Посполитої, Гетьманщини і Запорозької Січі / В. Кривошея // Історія України. – 2002. – трав. (№ 17). – С. 2–3.
7. Крикун М. Г. Земські уряди на українських землях у 15–18 ст. / М. Г. Крикун // ЗНТШ. – 1994. – Т. 228. – С. 65–122.
8. Крисаченко В. Особливості державного та соціально–політичного устрою в Україні у XIV–XVII століттях / Валентин Крисаченко // Українознавство. – 2012. – № 4. – С. 183–189.
9. Кром М. М. Меж Русью и Литвой: Западнорусские земли в системе русско–литовских отношений конца XV – первой трети XVI в. / М. М. Кром. – М. : Археографический центр, 1995. – 292 с.
10. Любавский М. К. Очерк истории Литовско–Русского государства до Люблинской унии включительно. С приложением текста хартий, выданных князю Литовскому и его областям / М. К. Любавский. – М. : Московская художественная печатня, 1915. – 409 с.
11. Магочій П.–Р. Україна: історія її земель та народів / Павло–Роберт Магочій; пер. з англ.: Е. Гейдель, С. Грачова, Н. Кушко, О. Сидорчук; карти П.–Р. Магочій; покажчики

Л. Ільченко; наук. ред. С. Біленський; ред. укр. вид. Л. Ільченко; відп. ред. В. Падак. – Ужгород: Вид-во В. Бадяка, 2012. – 794 с.

12. Малик Я. Історія української державності / Я. Малик, Б. Вол, В. Чуприна. – Львів: Світ, 1995. – 248 с.

13. Одінцова Г. С. Теорія та історія державного управління: навч. посіб. / Г. С. Одінцова, В. Б. Дзюндзюк, Н. М. Мельтюхова та ін. – К.: “Видавничий дім “Професіонал”, 2008. – 288 с.

14. Окіншевич Л. Державне право / Л. Окіншевич // Енциклопедія українознавства. Загальна частина. Т.2. Перевидання в Україні / Національна Академія наук України. – К.: Інститут Української археографії, 1995. – С. 636–647.

15. Падох Я. Історія українського судівництва / Я. Падох // Енциклопедія українознавства. Загальна частина. Т.2. Перевидання в Україні / Національна Академія наук України. – К.: Інститут Української археографії, 1995. – С. 665–669.

16. Первый Литовский Статут 1529 года: (материалы республиканской научной конференции, посвященной 450-летию Первого Статута). Министерство высшего и среднего специального образования Литовской ССР, 1982. – 152 с.

17. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. – Т.1: До середини XVII століття. – 3-тє вид. / Н. Полонська-Василенко. – К.: Либідь, 1995. – 672 с.

18. Полонська-Василенко Н. Україна за литовсько-польської й польсько-козацької доби / Н. Полонська-Василенко // Енциклопедія українознавства. Загальна частина. Т.2. Перевидання в Україні / Національна Академія наук України. – К.: Інститут Української археографії, 1995. – С. 431–442.

19. Пресняков А. Е. Лекции по русской истории. Том II. Выпуск I. Западная Русь и Литовско-русское государство / А. Е. Пресняков. – М.: Государственное социально-экономическое издательство, 1939. – 241 с.

20. Прицак В. Польсько-литовська доба – як етап становлення адміністративно-територіального устрою українських земель / Володимир Прицак // Наше право. – 2010. – № 2. – Ч.1. – С. 19–25.

21. Пуцько В. Візантійсько-Київська спадщина в культурному розвитку Великого князівства Литовського / В. Пуцько // Український історичний журнал. – 1998. – № 5. – С. 118–122.

22. Русина О. В. Проблеми політичної лояльності населення Великого князівства Литовського у XIV–XVI ст. / О. В. Русина // Український історичний журнал. – 2003. – № 6. – С. 3–16.

23. Русина О. В. Україна під татарами і Литвою / О. В. Русина. – Видавничий дім “Альтернативи”, 1998. – 320 с.

24. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – 3-тє вид., перероблене та розшир / Н. Яковенко. – К.: Критика, 2002. – 584 с.

25. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна / Н. Яковенко. – Київ: Критика, 2008. – 472 с.

References

1. Vernadskyi H.V. Rossyia v Srednye veka / H.V. Vernadskyi. – Tver': LEAN; Moskva: AHRAF, 1997. – 350 s.

2. Vovk O.Y. Formuvannya systemy lytovs'ko-rus'koho prava druhoi polovyny XV – pochatku XVI st. / O.Y. Vovk // Byuleten' Ministerstva yustytysyi Ukrainy. – 2008. – № 9. – S. 115–126.

3. Hoshko T. Narysy istoriyi mahdeburz'koho prava v Ukrainy XIV – pochatku XVII st. / T.Hoshko. – L'viv: Afisha, 2002. – 255 s.

4. Zakharchenko P. Suspil'no-politychnyy lad i pravo na zemlyakh Velykoho knyazivstva Lytovs'koho: Khronika podiy / P.Zakharchenko, I.Viktorov // Istoryiya Ukrainy. – 2002. – № 33/34. – S. 2–12.

5. Istoryiya Ukrainy: nove bachennya: U 2 t. – T.1 / O.I. Hurzhiy, Ya.D. Isayevych, M.F. Kotlyar ta in.; Pid red. V.A. Smoliya. – K.: Ukrayina, 1995. – 350 s.

6. Kryvosheya V. Orhany upravlinnya Rechi Pospolytoi, Het'manshchynu i Zaporoz'koyi Sichu / V.Kryvosheya // Istoryiya Ukrainy. – 2002. – trav. (№ 17). – S. 2–3.

7. Krykun M.H. Zems'ki uryady na ukraiyins'kykh zemlyakh u 15–18 st. / M.H. Krykun // ZNTSh. – 1994. – T.228. – S. 65–122.

8. Krysachenko V. Osoblyvosti derzhavnogo ta sotsial'no-politychnoho ustroyu v Ukrainy u XIV–XVII stolittiyakh / Valentyn Krysachenko // Ukrayinoznavstvo. – 2012. – № 4. – S. 183–189.

9. Krom M.M. Mez Rus'yu y Lytvoy: Zapadnorusskiye zemly v systeme russko-lytovskyykh otnoshenyy kontsa XV – pervoy trety XVI v. / M.M. Krom. – M.: Arkheograficheskyy tsentr, 1995. – 292 s.

10. Lyubav's'kyu M.K. Ocherk istoriyi Lytovsko-Russkoho gosudarstva do Lyublyns'koy uniyi v'klyuchitel'no. S prylozhenyem teksta khartiyyi, vydannykh knyazhestvu Lytovskomu i eho oblastyam

/ M.K. Lyubav's'kyu. – M.: Moskovskaya khudozhestvennaya pechatnya, 1915. – 409 s.

11. Mahochij P.–R. Ukrayina: istoriya yiyi zemel' ta narodiv / Pavlo–Robert Mahochiy; per. z anhl.: E.Hyjdel', S.Hrachova, N.Kushko, O.Sydorchuk; karty P.–R. Mahochiy; pokazchyyky L.II'chenko; nauk. red. S.Bilens'kyu; red. ukr. vyd. L.II'chenko; vidp. red. V.Padyak. – Uzhhorod: Vyd-vo V.Badyaka, 2012. – 794 s.

12. Malyk Ya. Istoryiya ukraiyins'koyi derzhavnosti / Ya.Malyk, B.Vol, V.Chupryna. – L'viv: Svit, 1995. – 248 s.

13. Odintsova H.S. Teoriya ta istoriya derzhavnogo upravlinnya: Navch. posib / H.S. Odintsova, V.B. Dzyundzyuk, N.M. Mel'tyukhova ta in. – K.: “Vydavnychyy dim “Profesional”, 2008. – 288 s.

14. Okinshevych L. Derzhavne pravo / L.Okinshevych // Entsyklopediya ukraiyinoznavstva. Zahal'na chastyna. T.2. Perevydannya v Ukrainy / Natsional'na Akademiya nauk Ukrainy. – K.: Instytut Ukrayins'koyi arkheohrafiyi, 1995. – S.636–647.

15. Padokh Ya. Istoryiya ukraiyins'koho sudivnytstva / Ya.Padokh // Entsyklopediya ukraiyinoznavstva. Zahal'na chastyna. T.2. Perevydannya v Ukrainy / Natsional'na Akademiya nauk Ukrainy. – K.: Instytut Ukrayins'koyi arkheohrafiyi, 1995. – S. 665–669.

16. Pervyy Lytovskyy Statut 1529 hoda: (materialy respublikanskoj nauchnoy konferentsiyi, posvyashchenoy 450–letyuy Perhogo Statuta). Mynysterstvo vyssheho i sredneho spetsyal'noho obrazovaniya Lytovskoy SSR, 1982. – 152 s.

17. Polons'ka–Vasylenko N. Istoryiya Ukrainy: U 2 t. – T.1: Do seredyny XVII stolittya. – 3–tye vyd. / N.Polons'ka–Vasylenko. – K.: Lybid', 1995. – 672 s.

18. Polons'ka–Vasylenko N. Ukrayina za lytovs'ko-pol's'koyi y pol's'ko-kozats'koyi doby / N. Polons'ka–Vasylenko // Entsyklopediya ukraiyinoznavstva. Zahal'na chastyna. T.2. Perevydannya v Ukrainy / Natsional'na Akademiya nauk Ukrainy. – K.: Instytut Ukrayins'koyi arkheohrafiyi, 1995. – S. 431–442.

19. Presnyakov A.E. Lektzii po russkoy istorii. Tom II. Vypusk I. Zapadnaya Rus' i Lytovsko-russkoe gosudarstvo / A.E. Presnyakov. – M.: Gosudarstvennoe sotsial'no-ekonomicheskoye izdatel'stvo, 1939. – 241 s.

20. Prysak V. Pol's'ko-lytovs'ka doba – yak etap stanovlennya administratyvno-terytorial'noho ustroyu ukraiyins'kykh zemel' / Volodymyr Prysak // Nashe pravo. – 2010. – № 2. – Ch. 1. – S. 19–25.

21. Puts'ko V. Vizantiys'ko-Kyyivs'ka spadshchyna v kul'turnomu rozvytku Velykoho knyazivstva Lytovs'koho / V.Puts'ko // Ukrayins'kyj istorychnyy zhurnal. – 1998. – № 5. – S. 118–122.

22. Rusyna O.V. Problemy politychnoyi loyality naselennya Velykoho knyazivstva Lytovs'koho u XIV–XVI st. / O.V. Rusyna // Ukrayins'kyj istorychnyy zhurnal. – 2003. – № 6. – S. 3–16.

23. Rusyna O.V. Ukrayina pid tataramy i Lytvoyu / O.V. Rusyna. – Vydavnychyy dim “Al'ternatyvy”, 1998. – 320 s.

24. Yakovenko N. Narys istoriyi seredn'ovichnoyi ta rann'omodernoyi Ukrainy. – 3–tye vyd., pereroblene ta rozshyr / N.Yakovenko. – K.: Krytyka, 2002. – 584 s.

25. Yakovenko N. Ukrayins'ka shlyakhta z kintsya XIV do seredyny XVII stolittya. Volyn' i Tsentral'na Ukrainy / N.Yakovenko. – Kyiv: Krytyka, 2008. – 472 s.

Radko P. G., Doctor of Historical Sciences, Professor of Political Economy Department, V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University (Ukraine, Poltava), polkafedra@mail.ru

Historiography of the statehood traditions of the Ukrainian people within the Grand Duchy of Lithuania

In the context of the historiography the state traditions in the Grand Duchy of Lithuania are considered. A great attention is paid to the experience of functioning of the state and legal institutions on the Ukrainian lands, the practice of the state-formation in the aspect of construction and functioning of legislative, executive and judicial branches of power is considered.

Keywords: statehood traditions, legislative power, executive power, juridical power, Seym, Magdeburg law.

Радько П. Г., доктор исторических наук, профессор кафедры политэкономии, Полтавский национальный педагогический университет им. В. Г. Короленко (Украина, Полтава), polkafedra@mail.ru

Традиции государственности украинского народа в составе Великого Княжества Литовского

В историографическом контексте рассматриваются традиции государственности украинского народа в составе Великого Княжества Литовского. Акцентируется внимание на опыте функционирования государственно-правовых институтов на украинских землях, обобщается

практика государственного строительства в разрезе формирования и деятельности законодательной, исполнительной и судебной власти.

Ключевые слова: традиции государственности, законодательная власть, исполнительная власть, судебная власть, Сейм, магдебургское право.

* * *

УДК 316.351

Гапченко О. В.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософії та політології, Хмельницький національний університет (Україна, Хмельницький), gapchenkoov@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЗАСАД УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ. В УКРАЇНІ

Вивчено процес формування гуманістичних засад в українській педагогічній думці другої половини XVI – першої половини XVII ст. Головна увага приділяється проблемам виховання особистості, становленню нового розуміння людини, розвитку національної свідомості. Використання надбань педагогічної спадщини характеризується як необхідна умова розвитку сучасної української освіти й культури.

Ключові слова: гуманізм, педагогіка, виховання, національна освіта, гуманістичні засади, культурно-національне відродження, людина, особистість.

Сучасний стан розвитку української педагогіки, потреби виховання людини з високим рівнем національної свідомості передбачають інтенсивне використання надбань педагогічної думки минулих віків на шляху утвердження національної духовності, розвитку національної освіти та культури. Подальший розвиток України, пошук шляхів і механізмів входження української спільноти в європейський культурно-освітній простір передбачає обов'язкове звернення до своєї історичної та педагогічної спадщини, окреслення гуманістичних засад педагогічної думки, використання найкращих надбань гуманістичної педагогіки, врахування традицій ставлення до суб'єкта освітньо-виховного процесу як до неповторної особистості.

Метою даної статті є дослідження особливостей становлення гуманістичних засад в українській педагогічній думці другої половини XVI – першої половини XVII ст. Це був час культурно-національного відродження, інтенсивного поширення гуманістичних ідей, зародження національної свідомості, утвердження високої духовності. Суб'єктом і носієм гуманістичної за спрямованістю освітньої й педагогічної культури в другій половині XVI – першій половині XVII ст. були українські гуманісти, мислителі, інтелектуали, викладачі шкіл і колегіумів. Будучи частиною національного культурно-освітнього процесу, вони своєю діяльністю втілювали високі зразки педагогічної культури, літературної та інтелектуальної діяльності, визначали орієнтири морально-духовного розвитку особистості.

Проблеми становлення і розвитку гуманістичної культури в Україні, специфіки поширення ідей гуманізму в українському духовному, освітньому житті XVI–XVII ст., формування загальноєвропейського освітньо-культурного простору в другій половині XVI – першій половині XVII ст. є предметом серйозного вивчення в історико-філософській, українознавчій, педагогічній, історичній літературі. Філософські аспекти досліджуваної проблеми аналізуються в працях

В. Нічик, В. Литвинова, Я. Стратій, М. Кашуби, І. Паславського, М. Поповича, П. Кралюка, Б. Криси, українознавці – в працях Н. Петрук. Виникненню і діяльності культурно-освітніх об'єднань, інтелектуальних зібрань, шкіл і колегіумів присвячені розвідки М. Возняка, О. Єфименко, І. Огієнка, В. Перетца, Ф. Титова, К. Харламповича, Я. Ісаєвича, В. Микитася. Історія української освіти і педагогічна спадщина українських мислителів XVI–XVII ст. вивчається С. Сірополком, Т. Кочубей, Г. Сагач, Г. Панчук.

Характер процесів, що відбувалися в українській освіті, науці, шкільній справі, педагогічній думці другої половини XVI – першої половини XVII ст. був обумовлений принциповими змінами в свідомості, новим розумінням людини, гуманістичним ставленням до різних виявів людського життя. Під впливом поширення гуманістичних ідей в Україні був створений новий образ людини – людини, що відзначалася яскравими індивідуальними характеристиками, всебічною освіченістю, непересічними здібностями, духовною і соціальною активністю. Така людина якісно відрізнялася від тих зразків, що функціонували в середньовічній та античній часи.

Ренесансне уявлення про людину фокусувалось на сприйнятті її як індивідуальності, як особистості, що реалізує себе в житті. Водночас філософи Відродження, не заперечуючи відмінності між душею і тілом, “внутрішньою” і “зовнішньою” людиною, уникали їх протиставлення. Поставивши людину в центр світу, Відродження сконцентрувало увагу на вивченні природи людини, на її земних характеристиках. Не заперечуючи християнське вчення про людину, гуманісти розглядали людину не у вимірі її гріхопадіння, а у вимірах її земного самоутвердження, творчого становлення, прояву різнобічних її талантів і здібностей. За словами відомого дослідника ренесансної філософії О. Лосева, це визначило собою як вільне і незалежне ставлення до середньовічної ортодоксії, так і до використання античності, яка перетворилась з музейного експоната в опору земного людського самоутвердження [2, с. 609].

В Україні становлення нового гуманістичного розуміння людини починається з XVI ст. і це було обумовлено переорієнтуванням філософської думки від богопізнання до пізнання людини і визнання її самоцінності. Велика увага проблемі людини приділяється в другій половині XVI – першій половині XVII ст. видатними українськими мислителями – К. Транквіліоном–Ставровецьким, К. Саковичем, Л. Зизанієм, Ю. Рогатинцем. Українські діячі, як і західноєвропейські ренесансні мислителі, трактували людину як найвищу цінність, вважали її творцем свого життя. Важливою складовою гуманістичного мислення в Україні виступає також проблема співвідношення Бога і людини – українські мислителі наголошують на здатності людського розуму осягнути істину, проникнути у зміст священних текстів.

Наслідком поширення гуманістичних ідей в Україні стала розробка вчення про людину як мікрокосм, що повторює образ макрокосму. Ця ідея притаманна творам К. Транквіліона–Ставровецького, Х. Євлевича, К. Саковича. Зокрема, К. Транквіліон–Ставровецький у